

Čerminová, Jana

Arne Novák

In: Fasora, Lukáš; Čermin, Jan; Čerminová, Jana; Hanuš, Jiří; Málíková, Michaela. *Sto tváří, sto příběhů : vybrané osobnosti v dějinách Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Vydání první Masarykova univerzita, 2020, pp. 77-82

ISBN 978-80-210-9382-9; ISBN 978-80-210-9605-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143074>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Arne Novák

Rodné jméno a příjmení: Arnošt Novák, literární obměnu křestního jména si zvolil podle svého oblíbeného autora, norského spisovatele Arne Gborga

Národnost: česká

Datum narození: 2. března 1880

Místo narození: Litomyšl

Datum úmrtí: 26. listopadu 1939

Místo úmrtí: Polička

Sociální zařazení: Druhý syn středoškolského profesora, klasického filologa a bohemisty Josefa Nováka a spisovatelky Terézy Novákové. V roce 1908 se oženil s Jiřinou Haasovou (její otec se věnoval mimo jiné překladatelství), se kterou měl jediné dítě, syna Radovana (1914). Ten zemřel ve 13 letech.

Akademické působení

Od deseti let ho matka vedla k poznání německé a české poezie, která ho pak následně provázela po dalších 50 let. Svá studia započal na litomyšlském gymnáziu v roce 1890, o pět let později se s rodiči přestěhoval do Prahy, kde navštěvoval Akademické gymnázium. Po maturitě, kterou složil v roce 1898, nastoupil na pražskou filozofickou fakultu ke studiu germanistiky, bohemistiky a slavistiky. Jeho učiteli se stali například Jan Gebauer, Jaroslav Vlček, Jan Jakubec, Jan Máchal či Arnošt Kraus. V letech 1900–1901 absolvoval univerzitní studium v Berlíně; zde na něj měli největší vliv Erich Schmidt, R. M. Meyer či Max Herrmann. V této době se definitivně rozhodl věnovat se literární historii a kritice, ačkoliv původně chtěl následovat spisovatelskou dráhu své matky. V roce 1902 vykonal rigorózní zkoušky z německé filologie a dějin moderních literatur a obhájil práci *Klopstockův vliv na poesii českého národního obrození*. Poté v roce 1904 absolvoval pobyt na univerzitách v Heidelbergu a Mnichově. Původní Novákův zájem se zaměřoval především na německou literaturu, pro tento obor se také v roce 1906 na Univerzitě Karlově habilitoval spisem *Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoněmecké*. Od té doby působil jako soukromý docent dějin německé literatury na FF UK. Svůj zájem soustředil především na studium literatury německého klasicismu, na dílo Lessingovo a literární hnutí Mladé Německo. Později se však začal více věnovat české literatuře. V tomto oboru se také habilitoval, a to na základě monografie *Jan Neruda*, která byla publikována v roce 1910. Ve stejné době vyšlo i první vydání *Stručných dějin literatury české*. Od roku 1911 působil jako soukromý docent novějších dějin české literatury na pražské univerzitě.

V roce 1920 byl Arne Novák jmenován řádným profesorem české literatury nově vznikající Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Patřil mezi 13 profesorů-zakladatelů. V následujících 20 letech pomáhal fakultu budovat nejen tím, že na ní přednášel a vedl semináře, ale také svou angažovaností v oblasti organizačních záležitostí nezbytných k zajištění chodu školy. Spolu s Václavem Vondrákem a Stanislavem Součkem stál u zrodu semináře pro slovanskou filologii, stejně jako českého literárně-historického semináře. V několika obdobích se

podílel na činnosti akademického senátu univerzity a v akademickém roce 1924–1925 se stal děkanem FF MU – právě v době, kdy fakulta musela bojovat proti snahám o její zrušení. Arne Novák se silně angažoval v kampani za zachování celistvosti Masarykovy univerzity, bránil ji v denním tisku i na protestních shromážděních konaných v různých moravských městech. Ve školním roce 1938–1939 byl zvolen rektorem. V těžkých dnech Československa se v čele univerzity osvědčil jako velká morální autorita. Z tohoto důvodu se volitelé pro další období rozhodli ho ve funkci ponechat a tím porušit zavedená pravidla o poslušnosti funkce. Jedním z faktorů, které rozhodly, byla náklonnost druhého kandidáta Rudolfa Dominika k Národní obci fašistické, již zastupoval v Národním shromáždění. V červnu 1939 byl Novák ve funkci potvrzen ministerstvem školství a národní osvěty pro další akademický rok, ovšem na začátku září, kdy se měl vrátit z prázdninového pobytu v Proseči, onemocněl zápallem plic a zánětem pohrudnice a na univerzitu už nenastoupil. Arne Novák zemřel v nemocnici 26. listopadu, aniž by se dozvěděl o uzavření českých vysokých škol.

Novák byl od ledna 1926 řádným členem České akademie věd a umění, od ledna 1931 tzv. přespolním členem Královské české společnosti nauk a účastnil se rovněž práce v Pražském lingvistickém kroužku. Byl členem redakční rady *Slova a slovesnosti*, redigoval kulturní rubriku *Lidových novin*, sborníky *Nová česká poezie* (1907), *K. H. Mácha – Osobnost, dílo, ohlas* (1937), *Podřipsko J. Vrchlickému* (1937) či knižnici *Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Také se podílel na vydávání *Ottova slovníku naučného nové doby* či *Meyers Lexikonu*.

První z významných literárněvědných děl napsal jako spolupracovník svého učitele Jana Jakubce – jednalo se o *Die tschechische Literatur der Gegenwart* (1907). Kvůli kritickému nahlížení na dílo Aloise Jiráska, prezentovanému v tomto díle, se stal trnem v oku českým vlastencům. Následovalo další přehledové dílo *Stručné dějiny literatury české* (1910), které sepsal spolu s Janem V. Novákem. V něm rozšířil své dřívější pojednání na celou oblast novočeské literatury od obrození po současnost a zařadil také časopisectví a žurnalistiku. Ovšem jeho životním dílem se staly *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob do politického osvobození* (1936–1939), jedno ze základních děl české literární historie. Novák chtěl koncipovat kulturní dějiny, jež by přiblížily zvláště vývoj české literatury v čase, tedy propojit všechny generace a zobrazit je ve vzájemné jednotě. Ačkoliv se snažil zařadit českou uměleckou tvorbu do evropského kontextu, stejně tak se vyznačoval literárním tradicionalismem. Ten vyjadřoval například svým výběrem „literárních předků“ a jejich začleněním do národní kultury, tak jak tomu bylo v jeho pracích *Nosiči pochodní* (1928) a *Duch a národ* (1936). Kromě toho napsal řadu studií, soustřeďujících se na českou literaturu konce 19. století, již si oblíbil nejvíce.

Zajímavý je i Novákův druhý život. Po jeho smrti vzniklo několik vzpomínkových publikací, jako byly *Zoufalství a víra* či *Morava Arnu Novákovi*. Po únoru 1948 byl označen za představitele „buržoazní vědy“ a nepřítel všech pokrokových tendencí v české literatuře či škůdce české kultury. Brněnská katedra českého jazyka a literatury uspořádala na počátku roku 1952 diskusní večer věnovaný Novákovi. Během něho měly na Novákovu adresu zaznít takové charakteristiky jako „veskrze reakční postava české literární historiografie“, „kritik bojovně vystupující v zájmu velké buržoazie“, „podceňování naší národní kultury“, „krajně subjektivistické hodnocení literatury, na které doplatily především pokrokové zjevy české literatury“. Po sametové revoluci bylo jeho dílo rehabilitováno a začala mu být věnována opět pozornost. Na Masarykově univerzitě byla v rámci edice *Osobnosti* vydána publikace *Arne Novák*.

Profesní působení

Po absolutoriu na Univerzitě Karlově byl aprobevován z češtiny a němčiny pro vyšší reálky a stal se gymnaziálním profesorem v Praze II, kde zůstal dva roky. V letech 1904–1907 působil jako profesor na reálce v Praze-Karlíně, 1907–1908 pak na reálce v Kutné Hoře a 1908–1920 na reálce v Praze.

Zároveň se svou pedagogickou činností publikoval i literární kritiky. Velkým vzorem mu byl F. X. Šalda. Arne Novák měl široký rozhled, neobyčejnou vnímavost i schopnost pohotově a působivě vyjadřovat své zážitky. Právě svou kritickou praxí získal předpoklady, aby jako literární historik zvládl impozantní množství materiálu a stačil sledovat vývoj české literatury až do přítomnosti. Ze soudobé literatury mu imponovala především díla, ve kterých nacházel nejzřetelnější tvůrčí zápas o vyrovnání s myšlenkovou a duchovní problematikou doby. V popředí jeho zájmu se nacházeli především Otakar Březina nebo Antonín Sova. Z jeho prací je patrná Novákova náklonnost ke generaci 90. let 19. století, ale často se vracel i k národním obrozencům, jako byl Karel Havlíček Borovský či Božena Němcová. Spjoval svou kritiku soudobého literárního tvoření s vytříbeným smyslem pro historické dění a vývojové souvislosti.

Přátelil se se skupinou spisovatelů a kritiků kolem F. X. Šaldy a časopisu *Lumír*. Stál u zrodu Kruhu českých spisovatelů a podílel se na jeho činnosti (spolupracoval s V. Dykem na antologii *Nová česká poezie*), přispěl do *Almanachu na rok 1914*, v předválečné době přispíval pravidelně do *Přehledu* a do *Národních listů*, v roce 1917 navázal trvalou spolupráci s kulturní rubrikou *Venkova*. Věnoval se nejen literatuře, ale i dalším druhům umění, především výtvarnému. Kromě kritik psal i fejetony, sloupky či cestopisné črty.

Používal pseudonymy jako například B. Kulda, Bor, Daniel Strážezský, Ivan Dubský, Kazimír Bor, Ragnar, Renald Javor, Skapino, Sordelo, Sordello nebo Staropražan. Svoje příspěvky otiskoval dále například v *Akordu*, *Časopise pro moderní filologii*, *Časopise Matice moravské*, *Časopise Společnosti přátel starožitností českých*, *České mysli*, *Českém časopise historickém*, *Květech*, *Listech filologických*, *Naši řeči*, *Naši vědě*, *Rozhledech*, *Ruchu* nebo *Slawische Rundschau*. Úzkou spolupráci navázal s *Lidovými novinami*, a to po svém příchodu do Brna. Ze zahraničních periodik otiskly jeho práce třeba *Die Literatur* (Berlín), *Le Monde slave* (Paříž), *Les Annales des Nationalités* (Paříž), *Congrès international des éditeurs* (Paříž), *Letopis Matice Srpske* (Nový Sad), *The Review of Review* (Londýn), *The Saturday Review of Literature* (New York) či *Tschechoslowak Jahrbuch* (Mnichov).

Veřejná činnost

Novákův silící vztah k národní literatuře byl podmiňován vědomím jejího významu pro zachování české národní identity. Myšlenku o potřebě navazovat na tradice vyjádřil v práci *Sestup do podsvětí*. V době Mnichova vystupoval se statečnými vlasteneckými projevy apelujícími na univerzitní i širší veřejnost, kterými burcoval síly k protiokupačnímu odporu, jako například v projevu z 4. října 1938: „Ale starých bitev Bůh žije jen potud, pokud národ nepřestal v sebe věřit, pokud nepřijal svůj krutý osud nikoli s resignací, ale s protestem, pokud se nevzdal ochromujícímu pesimismu, tupému zoufalství, bezmocné strnulosti před osudem. Jsou životní situace, za nichž si jednotlivec vykupuje tragické právo na sebevraždu. Národ však toho práva nemá nikdy.“ Arne Novák důrazně odmítal nacistické učení o nadřazenosti ras a národů. Podle Novákova přesvědčení národ určují především hodnoty mravní a duchovní. To vyplývá např. z úvahy *Národ a plémě*, ale také z eseje *Duše Brna a jeho kultura slovesná*.

Jeho veřejná protinacistická vystoupení se pochopitelně neobešla bez pozornosti gestapa. To se hlavně na podzim 1939 po rektoru Novákovi opakovaně dotazovalo jak na univerzitě, tak i v nemocnici. Novákův pohřeb se pak musel obejít bez velkých poct a vytrvale na něj dohlížela policie.

Evaluace

Meziválečné osudy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity jsou úzce spojeny se jménem Arna Nováka. Ten byl jedním z jejích profesorů-zakladatelů, pomáhal vybudovat její nejen literárněvědná oddělení, ale i další duchovědné semináře. Stál v čele fakulty v době, kdy se uvažovalo o jejím zrušení, a hájil ji jako svoje dítě. V kritických dnech let 1938 a 1939 se stal dokonce dvakrát rektorem, což tehdy představovalo výjimku. V době, v níž se opět schylovalo ke katastrofě brněnského univerzitního prostředí, Arne Novák těžce onemocněl a jen několik dnů po uzavření českých vysokých škol zemřel. Toto velmi úzké propojení trvá až do dnešních dnů: ulice, na níž sídlí fakulta, byla pojmenována právě po tomto muži.

Ohlasy

Na fakultě v Brně nešlo všechno hladce. Působil tam ještě konzervativní duch Arna Nováka a já byl levicového smýšlení. A tak, než byla přenesena moje „venia decendi“ z Bratislavy do Brna, vzal si mě k soukromému pohovoru pan profesor Eugen Dostál, historik umění, aby mi sáhl na zub. [...] Snad zapůsobil i již těžce nemocný Arne Novák, který po Mnichově zdrcen roztržením naší vlasti a pak březnovou fašistickou okupací, jako by se probral ze svých politických sklonů a zaujal kladný postoj k pokrokové české levici. [...] Obrácení Arna Nováka se stalo, jak vyjádřil Kupka, „*pět minut po dvanácté*“, ale i tak mu sloužilo ke cti. Svědčilo o tom, že jeho vlastenectví hledělo sice do minulosti, ale mělo jen dobrý kořen, jeho srdečný vztah k národu a k české zemi a lásku k české řeči a literatuře. \ [Mirko Novák](#)

Ty sám jsi k sobě velmi přísný ve své zpovědi, mnohem přísnější než ke mně. [...] Víím, že po oklice zase najdeš svou cestu, nebo, že po krásné a hluboké studii potřebuješ oddechu; a víím také, že Ty neoddychuješ prázdně, nýbrž nejvýše lehčím zaměstnáním. Tedy co s těmito pracemi lehčího zrna? Dovedl bys nepsati jich, nereagovati na drobné dojmy, či odoláš svodu redaktorů a necháš je ve stolku? \ [dopis Jiřiny Novákové-Haasové Arnu Novákovi](#)

Dívám se na velkou fotografii malého muže s lysou hlavou a chytrými očima za malými kulatými kostěnými brýlčkami, vedle něhož stojí krásná, štíhlá a elegantní dáma – a znovu přemýšlím o této dvojici, která prožila šťastných devatenáct let, vystřídáných dalšími společnými dvanácti lety, v nichž museli nést nejtragičtější úděl rodičů: vzpomínky na jediné zemřelé dítě. \ [Olga Jeřábková](#)

Má-li někdo konkrétní tu největší zásluhu na zrodu kulturní metropole Brna mezi světovými válkami, pak hlavně on, ale udělal to prý nerad. Václav Černý o něm napsal, že v roce 1920 odešel na novou brněnskou univerzitu jen proto, že nedostal profesuru v Praze. Jak si tak žil ukřivděně, napadlo ho prý, že když ho v jednom centru nechtěli, nebylo by špatné vytvořit centrum nové. \ [Pavel Kosatík](#)

Jako kmenový kritik listu sledoval hlavně novou českou produkci. A vzbudil přitom dojem, který se udržuje ještě dnes: že ji dokázal učít v podstatě celou. [...] O jeho pracovitosti i formulační pohotovosti se vypravovaly legendy, článek nebo nekrolog prý dokázal nadiktovat spatra, přímo do sazby, i s životopisnými daty, na kterých se potom nemusela měnit ani řádka.

\ [Pavel Kosatík](#)

Považoval se za příslušníka „*neviditelné čtyř předchůdců*“, na jejímž konci ho těšilo ukázněně kráčet – bez obav, protože v cizích stopách. Možná že v tom byla podstata Novákova konzervatismu spíš než v redakčních historkách, které se na to téma o něm často vyprávěly: netykal si třeba s moderními vynálezy, odmítal používat telefon a podle Karla Čapka v životě nebyl v kině. \ [Pavel Kosatík](#)

Za necelé dvě desítky let svého působení na brněnské filozofické fakultě stal se Arne Novák jedním z nejvíce respektovaných profesorů, a to jak ze strany svých kolegů, tak i žáků. Jako učitel byl přísný, a proto obávaný. Ale i na sebe kladl vysoké nároky; za svůj učitelský úkol nepovažoval jen předávání svých rozsáhlých a hlubokých vědomostí. [...] Arne Novák vyžadoval od studentů píli, samostatnost úsudku a schopnost vnímat českou literaturu v jejích evropských souvislostech. \ [Dušan Jeřábek](#)

Postavu badatelovu ozařují vzpomínky na dobrého, předobrého člověka. Nikdy neodepřel pomoci trpícímu, nikdy neodmítl podpory ušlechtilému dílu. Byl to poctivý, rytířský protivník, věrný spolehlivý přítel. Jasná, slunná povaha, společník překypující verry, plný životního a právního optimismu, světlá duše. \ [Jiří Horák](#)

Vždy nesmlouvavě přísný a spravedlivý, ale i laskavý a povzbudivý, sledoval nás jako pravý otec i v dalším rozvoji, po universitě. Učil nás vědě i umění života. Učil nás myslet. Žije v nás svou štědrá láskou a věrným přátelstvím. \ [Julius Heidenreich](#)

Arne Novák, universitní učitel, byl milován, obdivován, obáván. Jeho sláva v široké mase posluchačstva byla leckdy doprovázena posvátným strachem. Přednášival v nejrozlehlejší posluchárně v přízemí, v letním semestru již od sedmi hodin ráno; a prostora sálu stěží stačivala pojmout nával posluchačstva, kde mezi občany akademickými tísnívalo se nemálo obdivovatelů a zvědavců neuniversitních. [...] Jeho požadavky na úroveň referátů a písemných prací v literárněhistorickém semináři byly z nejpřísnějších. Kdo se odhodlal požádati jej o téma k státní práci, byl ctěn jako odvažlivec. Jeho výsostnému duchu se přičilo dávat sankci ubohé průměrnosti či podprůměrnosti, i když se omlouvala píli. Cítil přímo odpor k bezduchým dřičům, kteří nechápali vlastní smysl toho, o čem mluvili cizími slovy. Miloval však přitom své studenty pozornou otcovskou láskou a důvod sociální potřeby platil u něho vždy. \ [Věra Lišková](#)

Na hrobech popínavé květiny
se rozpjaly jak závoj kolem hlavy.
Spi, mrtvý, spěte, mrtví, kolem nás,
zpívej jim, matko, která vidělas
je odcházet v den onen popelavý!

Záhony rostou. Vůně za vůní
se rozztrácí a do vzpomínek mísí. A za chvíli snad nerozeznám již,
zde růže je, zde trčí nahý kříž,
čí prst, vy mrtví, dotkl se mne kdysi,

čí prst jak smyčec po duši mi táh',
krev rozezněl mi, tvar snu modeloval...
Tak s hlasem hlas se mísí na vahách,
jež Stvořitel z dne jasného v tmu stáh',
když člověk došel, dožil, domiloval.

Teď vedle sebe, ač si cizí kdys,
poselství svoje světu svorně sníte.
Jen útržek slov z věčna bloudí k nám,
a každému z nás šeptá: Nejsi sám.
Neboj se, bdíme. A vy živí – bdíte?

(HORA, Josef. *Památce Arna Nováka. Zahrada mrtvých*. Praha: V. J. Krýsa, 1940.)

Prameny a literatura

- HALAS, František Xaver. Vysokoškolský učitel a vědec. Příklad „strážce tradice“ Arna Nováka. In *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Lukáš Fasora a kol. (eds.). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 146–157.
- HEIDENREICH, Julius. Učitel z boží milosti. *Lidové noviny*, roč. 47, č. 597, 28. 11. 1939, s. 1.
- HEIDENREICH, Julius. Arne Novák. *Český časopis historický*, 1940, roč. 45, s. 53–57.
- HORÁK, Jiří. Arne Novák. *Lidové noviny*, roč. 47, č. 595, 27. 11. 1939, s. 2.
- JEŘÁBEK, Dušan. In memoriam Arna Nováka. *Universitas*, 1979, č. 6, s. 85–88.
- JEŘÁBEK, Dušan. Literárněhistorické a kritické dílo Arne Nováka. In *Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu. Konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22.–25. září 1993*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 58–59.
- JEŘÁBEK, Dušan – MALINA, Jaroslav – PAVELKA, Jiří. *Arne Novák*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1997.
- JEŘÁBKOVÁ, Olga (ed.). *Mému muži, Arne Novákovi. Výběr z dopisů Jiříny Novákové-Haasové*. Brno: Barrister & Principal, 2008.
- KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence. Od Jaroslava Golla po Magora*. Praha: Mladá fronta, 2011.
- KUTNAR, František – MAREK Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 889–890.
- LÍŠKOVÁ, Věra. Arne Novák vychovatel. *Lidové noviny*, roč. 47, č. 607, 3. 12. 1939, s. 9.
- NOVÁK, Mirko. *Úsměvné vzpomínání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 160–161.
- PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina. Druhá rektorská volba Arna Nováka. *Universitas*, 1998, č. 4, s. 28–34.
- RAMBOUSEK, J. Sborník o vědeckém odkazu Arna Nováka. *Universitas*, 2006, č. 1, s. 68–70.
- ŠLECHTOVÁ, Alena – LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění. 1890–1952*. Praha: Academia, 2004, s. 215–216.